

FENOMENOLOŠKE KARAKTERISTIKE KRIMINALA MALOLETNIKA U REPUBLICI SRBIJI – PRETPOSTAVKA ZA USPEŠNU PREVENCIJU

doc. dr Ivana Radovanović¹, Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd

prof. dr Danijela Spasić², Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd

Apstrakt: *Kriminal maloletnika nesumnjivo i opravdano privlači veliku pažnju naučne i stručne javnosti, kako zbog nekih svojih osnovnih karakteristika, tako i zbog posledica koje može imati. Pored činjenice da je u pitanju populacija koju karakteriše nedovoljna psiho-fizička i socijalna zrelost, poseban značaj proučavanja maloletničke delinkvencije, proizlazi iz činjenice da je reč o najmlađim i najranjivijim članovima društva i da od načina na koji društvo reaguje na njihovo ponašanje u velikoj meri zavisi njihov dalji razvoj, kao i razvoj i budućnost celokupnog društva. Kako prevencija kriminala uopšte, a posebno prevencija kriminala maloletnika čini najvažniji segmet u suprotstavljanju kriminalu u jednom društvu, stvaranje realne slike o njegovim razmerama i osnovnim karakteristikama, isto kao i etiološkim faktorima čini polaznu osnovu za planiranje i organizovanje preventivnih intervencija i postupaka. Važna pretpostavka za adekvatno osmišljene preventivne aktivnosti svakako je utvrđivanje fenomenoloških karakteristika ovog ponašanja, a kako neki autori sasvim opravdano smatraju, uspeh preduzetih preventivnih aktivnosti u velikoj meri zavisi od kvaliteta i analize prikupljenih podataka o tom kriminalu. Nezaobilazan izvor ovih podataka su statističke evidencije koje vode različiti subjekti: od pravosudnih organa - policije, tužilaštva, sudova, preko evidencija službi socijalne zaštite, vaspitno-obrazovnih ustanova, pa sve do naučno-istraživačkih i visokoškolskih ustanova koje se bave proučavanjem ovog fenomena. U ovom radu su analizirani podaci o kriminalu maloletnika na teritoriji Republike Srbije dobijeni na osnovu evidencija Republičkog zavoda za statistiku. Analiza se odnosi na period od 10 god. i obuhvata podatke od 2010 do 2019. god. Cilj rada bio je da se analizom distribucije oblika ponašanja koja čine definiciju kriminala maloletnika dobije pouzdana slika o njegovim najvažnijim fenomenološkim karakteristikama, njegovoj učestalosti, strukturi po polu, vrsti krivičnog dela i dr. kao i njihovim promenama u toku posmatranog perioda.*

Ključne reči: *kriminal maloletnika, fenomenologija, statistika, prevencija kriminala*

Uvod

Kriminal maloletnika u Srbiji tema je velikog broja naučnih i stručnih radova. Većina njih počinje razmatranjem i definisanjem osnovnih stavova, dilema i razlika u definicijama ponašanja koje se podrazumevaju pod pojmom *kriminal maloletnika* i *njemu srodnim pojmovima pre svega delinkvencija i prestupništvo*, kao i definisanjem osnovnih pojmova na koje upućuje sam naslov rada. U radovima mnogih autora iz ove oblasti (Škulić, 2011; Nikolić-Ristanović, 2014; Ignjatović, 2014, 2015; Kovačević, 2018) sreću se različita terminološka određenja i opredeljenja i pa se u nekim od njih insistira na izrazu *kriminal maloletnika*, dok drugi autori prednost daju izrazu *maloletnička delinkvencija* ili *prestupništvo maloletnika*. Iako je ova rasprava u većini slučajeva opravdan postupak, na početku ovog teksta, pre svega iz praktičnih razloga - ograničenog obima rada, ona će izostati i biće navedeno samo ono što je neophodno kako bi se unapred otklonile dileme o kom ponašanju, kojim subjektima i kojim podacima se radi.

Dakle, u skladu sa prethodno navedenim, predmet analize u ovom radu su fenomenološke karakteristike kriminala maloletnika. Pod kriminalom maloletnika u ovom radu podrazumevaju se ona ponašanja koja

---

¹ ivana.radovanovic@kpu.edu.rs

² danijela.spasic@kpu.edu.rs

su inkriminisana u Krivičnom zakoniku Republike Srbije kao krivična dela, a čiji izvršioци su lica uzrasta od navršenih 14 do nenavršenih 18 godina. Podaci koji će biti analizirani odnose se na prijavljene i osuđene maloletnike u vremenskom periodu od 2010-2019. god., tačnije odnose se na registrovani kriminal maloletnika o kom podatke u godišnjim Biltenima objavljuje Republički zavod za statistiku. Iako i ova evidencija, kao i većina drugih, ima svojih ograničenja i ne sadrži sva dela izvršena od strane ove kategorije lica³, kako ističe Ignjatović (2014) evidencija prijavljenih i evidencija osuđenih učinilaca („realistički“ i „legalistički“ pristup) su od najvećeg značaja za analizu karakteristika kriminalnog ponašanja. Uz uvažavanje svih ograničenja koja proističu iz korišćenih statističkih evidencija, analiza fenomenoloških karakteristika na osnovu ovih podataka može ukazati na neka opšta obeležja izvršenih krivičnih dela maloletnika.

Analiza statističkih podataka

Sušтина ukupne prevencije kriminala i uopšte borbe protiv kriminala svakako je prevencija maloletničkog kriminala. Osnovni uslov za tu prevenciju jeste da se zna koliko ima kriminala maloletnika, kako se rasprostire u vremenu, koja se dela najčešće čine, da li je zastupljenost polova podjednaka ili je kriminal svojstvo samo određenog pola, kako se rasprostire po uzrastu i mnoge druge važne stvari. Neki odgovori na to mogu se dobiti samo sistematskom analizom statističkih podataka i zato nekoliko važnih tabela urađenih na osnovu podataka Zavoda za statistiku Republike Srbije. Među njima svakako važno mesto ima ona koja pokazuje obim kriminala maloletnika u nekom vremenskom periodu. Kako je kriminološka nauka ponudila više kriterijuma za ocenu tog obima u praksi postoji stav da se najbolji odgovor na to pitanje dobija na osnovu broja krivičnih prijava za dela učinjena od osoba starih između 14 i 18 godina. I zato prva tabela sadrži upravo te podatke.

Tabela 1. Maloletnici kao izvršioци krivičnih dela u Srbiji u periodu 2010-2019. god. – broj prijavljenih maloletnika

Ukupan broj krivičnih prijava					
Godina	N	%	Godina	N	%
2010	3747	10,70	2015	3355	9,57
2011	4323	12,35	2016	3643	10,48
2012	3913	11,18	2017	3465	9,88
2013	3844	10,98	2018	2744	7,84
2014	3110	8,87	2019	2903	8,28
			Ukupno	35047	100,0

Podaci u tabeli predstavljaju broj maloletnika prema kojima su u periodu 2010-2019. god. podnete krivične prijave za izvršenje krivičnih dela. Radi se, dakle, o broju pojedinaca uzrasta od 14 do 18, koji su prijavljeni kao učinioci nekih krivičnih dela.

Iz tabele koja je prva po redu, vidljivo je da je na teritoriji Srbije, bez Kosova i Metohije, u posmatranom periodu od 10 godina najveći broj maloletnika prijavljenih za izvršenje krivičnog dela bio 2011. god. - 4323 pojedinaca, a najmanji 2018. god. – 2744. Posmatrajući te podatke u celini može se primetiti da broj maloletnih izvršilaca krivičnih dela varira iz godine u godinu, ali da je primetna opšta tendencija pada tog broja. Ono što je takođe važno napomenuti je da učešće maloletnika u ukupnom kriminalu u Republici Srbiji takođe beleži pad (od 4,8% 2010. god. do 2,88% 2019. god). Nažalost broj maloletnih izvršilaca krivičnih dela na nekoj teritoriji zavisi od mnoštva faktora od kojih su svakako najvažniji društvena i ekonomska situacija i efikasnost otkrivanja od strane organa gonjenja. Pošto ne postoji neki opšti kriterijum koja je stopa maloletnih izvršilaca krivičnih dela prihvatljiva u nekoj društvenoj zajednici svakako važi pravilo da je uvek bolje da taj broj bude što manji, iz prostog razloga što se iz kriminala te vrste po pravilu regrutuje i kriminal odraslih. Ukupan broj od 35.047 maloletnih prestupnika, prijavljenih da su učinili krivična dela u intervalu od 10 godina može se smatrati velikim brojem, ako se ima u vidu da je taj broj po veličini ravan jednom ne tako malom gradu u Srbiji. Ipak, veoma ohrabrujuće deluje tendencija pada tog broja maloletnih izvršilaca krivičnih dela i u apsolutnim i u relativnim brojevima prijavljenih tako da se uskoro mogu očekivati povoljniji rezultati.

³ I kod ove kategorije izvršilaca postoji izražena “tamna broja kriminala“

Kod razmatranja fenomena maloletničkog kriminala veoma je važno analizirati odnos između ukupnog broja prijavljenih izvršilaca po godinama starosti i polu izvršilaca. Podaci o tome dati su u narednim tabelama.

Tabela 2. Proj prijavljenih maloletnika – prema polu i prema uzrastu

Broj prijavljenih maloletnika										
Godine	Broj malol.		Prema polu				Prema uzrastu			
	N	%	Muški		Ženski		14-16		16-18	
			N	%	N	%	N	%	N	%
2010	3747	100,0	3513	93,7	234	6,3	1732	46,2	2015	53,8
2011	4323	100,0	4043	93,5	280	6,5	1950	45,1	2373	54,9
2012	3913	100,0	3655	93,4	258	6,6	1717	43,9	2196	56,1
2013	3844	100,0	3578	93,1	266	6,9	1713	44,6	2131	55,4
2014	3110	100,0	2856	91,8	254	8,2	1526	49,1	1584	50,9
2015	3355	100,0	3040	90,6	315	9,4	1581	47,1	1774	52,9
2016	3643	100,0	3281	90,0	362	10,0	1853	50,9	1790	49,1
2017	3465	100,0	3114	89,8	351	10,2	1878	54,2	1587	45,8
2018	2744	100,0	2448	89,2	296	10,8	1494	54,4	1250	45,6
2019	2903	100,0	2611	89,9	292	10,1	1533	52,8	1370	47,2

U prvom delu tabele, onom koji govori o broju prijavljenih maloletnika prema polu, nalaze se podaci koji su relativna novina u kriminologiji. Naime, u svim naučnim člancima i drugim radovima do pre izvesnog vremena postoje podaci koji govore da se postotak maloletnika muškog pola koji čine krivična dela kreće oko 95% i da je samo oko 5% tog kriminala svojstvo ženskog pola. Podaci u tabeli broj 2, bar u posmatranom periodu poručuju nešto drugo. To „drugo“ svodi se na dve tendencije. Prva je da broj maloletnika muškog pola prijavljenih za krivična dela čini 94% ili manje od ukupnog broja prijavljenih maloletnika, a druga je dosta jasna i čvrsta pravilnost da broj prijavljenih maloletnica učinilaca krivičnih dela postepeno, ali dosledno raste iz godine u godinu počev od 6,3%, preko 6,9%, 8,2% ili 9,4% pa sve do 10,8%. Time se na eksplicitan način, u vremenskom intervalu koji je dovoljno dug da dâ pouzdane rezultate i na velikom uzorku, potvrđuju teze nekih istraživača da se struktura kriminalnog ponašanja maloletnika postepeno menja i da se ta promena, između ostalog, manifestuje većim učešćem maloletnica u izvršenju krivičnih dela. U drugom delu tabele broj 2 (delu koji se odnosi na strukturu maloletničkog kriminala s obzirom na uzrast) takođe postoje neke pravilnosti koje pomalo menjaju klasične tvrdnje istraživača da se najveći broj krivičnih dela maloletnika dešava u periodu od 16-18 godina i da status „stariji maloletnik“ ima primat u svim fenomenološkim analizama kriminalnog ponašanja maloletnika. Ta slika i ovaj primat postoji u intervalu od 2010. do 2016. god. Te godine počinje prevlast u broju prijavljenih krivičnih dela tzv. „mladih maloletnika“, odnosno maloletnika uzrasta od 14 do 16 godina i to sve do kraja posmatranog perioda 2019. godine. Ta „prevlast“ nije naročito brojčano izražena (od 50,9 do 54,4%), ali u sistemu velikih brojeva ona ne može biti slučajna, a ni bez značaja. Ovaj poslednji izraz treba da skrene pažnju na stav ne samo autorki ovog rada nego i drugih istraživača da sistematska preventivna aktivnost mora započeti što ranije već na uzrastima pre 14. godine, a ako to iz nekog razloga nije moguće, onda svakako od 14. godine.

U bilo kojoj fenomenološkoj analizi maloletničkog prestupništva nemoguće je zaobići podatke o vrsti dela koja najčešće čine maloletnici. Ta se analiza može obaviti na različite načine, sa različitim ciljevima, uz korišćenje manjeg ili većeg broja obeležja (samih dela ili maloletnika) na primer uzrasta, pola, socijalnog porekla i drugih. Svaki od tih pristupa ima svojih prednosti, ali i mana. Stav autorki ovog rada je da te analize treba da budu što jednostavnije, sa najviše dva obeležja, jer su u protivnom pravilnosti ili tendencije u kojima se distribuiraju podaci veoma teško uočljive. Iz tih razloga u narednoj tabeli sadržani su samo podaci o broju prijavi maloletnih učinilaca za dela protiv života i tela, zdravlja ljudi, imovinska dela i protiv javnog reda i mira.⁴

Tabela 3. Ukupan broj prijavljenih maloletnika prema vrsti učinjenog dela u periodu 2010-2019. god.

⁴ Podaci o ostalim delima, iz drugih glava KZ RS su izostavljena, jer su distribuirana kao retki brojevi.

	Život i telo		Zdravlje ljudi		Imovina		JRM	
	N	%	N	%	N	%	N	%
2010	482	10,56	175	9,84	2142	11,11	386	8,89
2011	582	12,74	181	10,18	2450	12,71	511	11,77
2012	451	9,87	156	8,77	2238	11,61	528	12,17
2013	404	8,80	127	7,14	2355	12,32	465	10,71
2014	316	6,91	132	7,42	1952	10,15	358	8,25
2015	414	9,06	181	10,18	1912	9,92	409	9,42
2016	535	11,71	145	8,15	1914	9,93	495	11,41
2017	510	11,16	198	11,12	1696	8,80	498	11,47
2018	452	9,85	224	12,60	1289	6,69	345	7,95
2019	440	9,63	260	14,64	1321	6,85	345	7,95
ukupno	4586	100,0	1779	100,0	19269	100,0	4340	100,0

Već prvi uvid u podatke u ovoj tabeli pokazuje da su maloletnici najčešće prijavljivani za imovinska dela. Ukupan broj tih dela u desetogodišnjem periodu je 19.269 što daleko premašuje ukupan broj svih ostalih vrsta dela. Taj rezultat nije nikakvo iznenađenje, jer je i u teoriji i praksi poznato da maloletni prestupnici najčešće čine upravo ta dela. Ono što u rasporedu podataka u ovoj tabeli privlači pažnju nije, dakle, učestalost imovinskih dela već prilično veliki broj dela protiv života i tela (4.586), kao i podatak da tih dela kod mlađih maloletnika (14-16 god.) ima više (2.392) nego kod maloletnika uzrasta od 16 do 18 godina (2.177).⁵ Svakako važan podatak u ovoj tabeli jeste nagli porast u poslednje tri godine dela protiv zdravlja ljudi (od 145 u 2016. god. do 260 prijavljenih maloletnika u 2019. god). Radi se naravno, o zloupotrebi droge⁶, što je i po istraživanjima drugih autora ponašanje koje u poslednje vreme poprima sve masovnije oblike ponašanja.

No, autorke ovog rada mnogo više nego što je to jednostavna frekvencija maloletnih prestupnika po vrsti dela, interesuje raspored tih dela po uzrastu maloletnika, odnosno po kategorijama mlađi i stariji maloletnik. Prema podacima koji su prezentovani u narednoj tabeli ne postoje bitne razlike ni u broju ni u vrsti dela između mlađih i starijih maloletnika osim kod zloupotrebe droge odnosno dela protiv zdravlja ljudi. U prvom slučaju kada je nepostojanje razlika u pitanju valja imati u vidu da mlađi maloletnici čine dela protiv života i tela u ukupnom obimu za 10 godina od 2.392 slučaja, a stariji u obimu od 2.177. Taj podatak je već pominjan nešto malo ranije. Ni tada nije rečeno, a neće biti ni sada zašto je to tako, tj. zašto mlađi uzrasta 14-16 godina imaju tako veliki broj tih dela da čak malo nadmašuju broj dela koja čine stariji maloletnici (2.392 : 2.177). Neće biti govora o tome, jer nam nisu poznata istraživanja koja su to proučavala, a objašnjenja nemaju ni iskusni policajci koji se bave ovom problematikom. Može se samo pretpostaviti da se to više dešava, jer su mladi na nižim uzrastima manje tolerantni na pritiske okoline, ali i na brze promene koje se dešavaju u njima i oko njih i manje u stanju da im se prilagode i sa njima izađu na kraj.

Praktično isti problem postoji kada su u pitanju imovinska krivična dela. I mlađi i stariji maloletnici čine ta dela u skoro istom obimu (9.631 mlađi i 9.639 stariji), ali nema istraživanja koja su tragala za razlozima toga. Ovaj rad je fenomenološkog karaktera i nije ni koncipiran tako da traga za razlozima postojanja ili nepostojanja tih razlika. On je ispunio svoju ulogu, ako samo konstatuje tu činjenicu da nema razlika i ukaže na potrebu proučavanja tog fenomena. Sasvim druga pravilnost postoji kada su u pitanju dela protiv zdravlja ljudi. U tom slučaju, naime, postoji velika razlika u broju prijave za ta dela između mlađih i starijih maloletnika (330 prema 1.449), ali je na istraživanjima druge vrste da tragaju za tim postoje li i neki drugi razlozi za tu razliku ili je u pitanju već pomenuti rezultat nekih prethodnih istraživanja da mlađi koji probaju i koriste drogu to najčešće rade na uzrastima 17 i 18 godina (Radovanović, 2016, 2021).

Sve te postojeće ili nepostojeće razlike između mlađih i starijih maloletnika mogu se videti iz narednih tabela koje su takve prirode da im i ne treba neki poseban komentar.

⁵ Videti podatak u narednoj tabeli

⁶ Sva dela u ovoj „grupi“ su zapravo dela u vezi zloupotrebe droga.

Tabela 4. Broj prijavljenih mladih maloletnika prema vrsti krivičnog dela

	Vrste dela mladih maloletnika							
	Život i telo		Zdravlje ljudi		Imovina		JRM	
	N	%	N	%	N	%	N	%
2010	223	9,32	38	11,5	1051	10,91	174	7,70
2011	265	11,08	31	9,42	1142	11,85	232	10,27
2012	189	7,90	32	9,72	1023	10,61	246	10,89
2013	182	7,55	18	5,47	1107	11,49	190	8,41
2014	158	6,60	23	6,99	1015	10,53	178	7,88
2015	218	9,11	36	10,94	933	9,68	203	8,99
2016	311	13,00	24	7,29	982	10,19	280	12,04
2017	315	13,17	35	10,6	924	9,59	320	14,17
2018	294	12,04	41	12,46	716	7,43	218	9,65
2019	254	10,62	52	15,8	738	7,66	216	9,57
Ukupno	2409	100,0	330	100,0	9631	100,0	2257	100,0

Tabela 5. Broj prijavljenih starijih maloletnika prema vrsti krivičnog dela

	Vrste dela starijih maloletnika							
	Život i telo		Zdravlje ljudi		Imovina		JRM	
	N	%	N	%	N	%	N	%
2010	259	11,89	137	9,45	1091	11,31	212	10,17
2011	317	14,56	150	10,35	1308	13,56	279	13,39
2012	262	12,03	124	8,55	1215	12,6	282	13,53
2013	222	10,19	109	7,52	1248	12,94	275	13,2
2014	158	7,25	109	7,52	937	9,72	180	8,64
2015	196	9,0	145	10,0	979	10,1	206	9,88
2016	224	10,28	121	8,35	932	9,66	215	10,32
2017	195	8,95	163	11,24	772	8,00	178	8,54
2018	158	7,25	183	12,62	573	5,94	127	6,09
2019	186	8,54	208	14,35	583	6,04	129	6,19
Ukupno	2177	100,0	1449	100,0	9638	100,0	2083	100,0

Iako strogo uzevši ni problem odnosa između broja prijave i broja izrečenih sankcija prema maloletnicima nije problem fenomenologije maloletničkog prestupništva nego više mera efikasnosti funkcionisanja pravosudnog sistema i rada organa gonjenja u ovom radu biće prikazani i ti podaci. Isključivo zbog toga što su oni važna karika u sistemu preventivnih intervencija protiv maloletničkog kriminala uopšte i što se o toj prevenciji ne može ni govoriti ako postoji velika disproporcija između broja prijavljenih od strane organa gonjenja i broja sankcionisanih od strane tog pravosudnog sistema. Podaci o tom odnosu dati su u naredoj tabeli.

Tabela 6. Odnos između broja prijavljenih i broja maloletnika kojima su izrečene sankcije u periodu 2010-2019. god. prema grupama krivičnih dela

	Život i telo			Zdravlje ljudi			Imovina			JRM		
	Prijave	Osude	% osuđenih	Prijave	Osude	% osuđenih	Prijave	Osude	% osuđ	Prijave	Osude	% osuđ
2010	482	208	43,1	175	91	52,0	2142	960	44,8	386	154	39,9
2011	582	289	49,6	181	138	76,2	2450	1305	53,2	511	290	56,7
2012	451	263	58,3	156	146	93,5	2238	1316	58,8	528	311	58,9
2013	404	282	69,8	127	145	114,1	2355	1607	68,2	465	358	76,9
2014	316	184	58,2	132	141	106,8	1952	1203	61,6	358	286	79,8
2015	414	197	47,5	181	156	86,1	1912	1143	59,7	409	259	63,3
2016	535	205	38,3	145	142	97,9	1914	1172	61,2	495	277	55,9
2017	510	185	36,2	198	156	78,7	1696	887	52,2	498	192	38,5
2018	452	174	38,4	224	254	113,3	1289	743	57,6	345	175	50,7
2019	440	172	39,1	260	298	113,8	1321	763	57,7	345	190	55,1
Ukup.	4584	2159	47,09	1779	1667	93,7	19269	11099	57,6	4340	2492	57,4

Podaci u navedenoj tabeli obiluju potrebom za nekim dubljim analizama nego što je to fenomenološka slika maloletničkog prestupništva u Srbiji. Međutim, o tome nekom drugom prilikom, jer se valja držati pravila koje diktira priroda fenomenološke analize. Najpre, naravno, o statističkoj slici koju pružaju podaci o krivičnim delima protiv zdravlja ljudi. U Srbiji se neprekidno konstatuje porast broja

adolescenata koji zloupotrebljavaju drogu⁷ iako je postotak izrečenih sankcija veoma visok, gledajući samo postotke. Neobična situacija da procenti u nekim godinama nadmašuju broj podnetih prijava može se objasniti „nagomilavanjem“ nerešenih slučajeva iz nekih prethodnih godina. Gledajući brojeve podnetih prijava i te procenete izrečenih sankcija moglo bi se biti zadovoljno relativno malim brojem maloletnika koji čine ova krivična dela da nije istraživačkih rezultata koji govore sasvim suprotno. Ako se ti podaci čak i u najoptimističkoj nameri uporede onda se mora reći da su brojevi koji govore da se godišnje podnese u proseku 458 prijava, izuzetno niski i da ogroman broj učinilaca tih dela ostaje neprijavljen, a još veći neprocesuiran. Zbog prirode tih dela i posledica koje ona donose, država iz temelja mora promeniti svoju politiku prema ovoj vrsti prestupa i prestupnicima.

Osim podataka kod ove vrste krivičnih dela, kod ostale tri vrste ti podaci govore o niskom postotku procesuiranja njihovih počinitelaca. Posebno zabrinjava taj niži nivo osuda kod krivičnih dela protiv života i tela i uočljiva tendencija pada broja ovih osuda u poslednje četiri godine. Ali, kako je već rečeno, taj odnos broja prijavljenih i broja osuda i nije problem fenomenoloških radova i zato o tom odnosu neće biti više reči.

Iako je odnos broja prijavljenih maloletnih izvršilaca krivičnih dela i broja procesuiranih već bio predmet pažnje u ovom radu uprkos činjenici da ne pripada problemu fenomenologije učinimo još jedan presedan takve prirode i pogledajmo koje su vrste mera i sankcija najčešće izricane maloletnicima u periodu od 2010. do 2019. god. za ta dela čije smo distribucije već upoznali nešto ranije. Pre toga, međutim, jedna manja tabela koja je zapravo zbirna tabela koja pokazuje ukupan broj maloletnika kojima su izrečene neke mere i sankcije i koja je prirodni nastavak prethodne.

Tabela 7. Ukupan broj maloletnika kojima su izrečene sankcije u periodu 2010-2019. god. prema starosti i polu

	Mlađi maloletnici				Stariji maloletnici			
	m		ž		m		ž	
	N	%	N	%	N	%	N	%
2010	620	8,34	50	8,25	918	8,39	52	6,88
2011	915	12,31	64	10,56	1230	11,24	81	10,72
2012	928	12,49	56	9,24	1252	11,44	66	8,74
2013	1027	13,82	67	11,05	1493	13,65	61	8,07
2014	762	10,25	63	10,39	1128	10,31	81	10,72
2015	692	9,31	52	8,58	1092	9,98	90	11,92
2016	717	9,65	66	10,89	1163	10,63	86	11,39
2017	613	8,25	53	8,74	878	8,02	89	11,78
2018	558	7,51	61	10,06	864	7,89	65	8,60
2019	599	8,06	74	12,01	919	8,40	84	11,12
Ukupno	7431	100,0	606	100,0	10937	100,0	755	100,0

Navedena tabela sadrži podatke za sva dela. To je razlog što je ukupan broj maloletnika kojima su izrečene neke sankcije nešto veći od broja osuđenih u prethodno navedenim tabelama. Zbog toga što podaci u tabeli nisu dati po vrstama dela oni se ne mogu drugačije tretirati osim proste informacije o broju maloletnika uzrasta 14-16 i 16-18 godina, muškog i ženskog pola kojima su izrečene neke sankcije. Ti podaci pokazuju tendenciju koja se mogla zapaziti i ranije kada se broj izrečenih sankcija upoređivao sa brojem podnetih krivičnih prijava samo što je sada čini se još uočljivija nego ranije. Najkraće rečeno ona se manifestuje u padu broja prijavljenih maloletnika i broju izrečenih sankcija posle 2016. godine i to za sva dela izuzev za dela protiv zdravlja ljudi gde postoji tendencija porasta i broja prijava i broja osuda. Mislimo da je prerano zaključiti da postoji ozbiljan pad maloletničkog kriminala i potrebno je da se analiziraju podaci još posle nekoliko godina nakon 2016. god. da bi se utvrdilo da li je ta tendencija stvarna ili prividna.

Vratimo se sada na podatke o vrstama izrečenih sankcija prema maloletnicima, jer je to neki prirodni nastavak analize podataka o broju ovih izrečenih sankcija. Podaci o tome dati su u narednoj tabeli. Zbog ogromne razuđenosti podataka urađena su neophodna sažimanja kategorija, ali to nije dovelo do promena osnovnih informacija koje sadrži ta tabela u originalu.

⁷ Videti o tome u Radovanović 2010. i 2016.

Tabela 8. Vrsta izrečenih sankcija prema maloletnicima u periodu 2010 – 2019. god.

		Sudski ukor	Posebne obaveze	Pojačani nadzor roditelja	Pojačani nadzor org. starat.	Posebne obaveze uz poj. nadzor	VU	VPD	Malol. zatvor
2010	N	460	287	319	500	-	11	47	10
	%	10,30	6,0	9,3	9,0	-	4,3	7,3	/
2011	N	582	432	427	723	-	35	68	13
	%	13,1	9,0	12,4	13,0	-	13,8	10,6	/
2012	N	612	383	464	669	59	33	72	2
	%	13,7	8,0	13,5	12,0	14,3	13,0	11,2	/
2013	N	557	565	514	805	53	51	88	8
	%	12,5	11,8	14,9	14,4	12,9	20,1	13,7	/
2014	N	467	537	351	529	44	24	60	6
	%	10,5	11,2	10,2	9,5	10,8	9,4	9,4	/
2015	N	372	608	283	537	34	16	57	9
	%	8,3	12,7	8,2	9,6	8,2	6,0	8,9	/
2016	N	340	705	322	495	52	33	64	9
	%	7,6	14,7	9,4	8,9	12,6	13,0	10,0	/
2017	N	347	503	245	382	60	19	55	7
	%	7,8	10,5	7,1	6,8	14,5	7,5	8,6	/
2018	N	353	364	269	395	59	13	51	8
	%	7,9	7,6	7,8	7,1	14,3	5,1	8,0	/
2019	N	365	420	245	480	51	19	78	4
	%	8,2	8,7	7,1	8,6	12,4	7,5	12,2	/
Ukupno	N	4455	4804	3439	5575	412	254	640	76
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	/

Podacima u ovoj tabeli obuhvaćene su sve sankcije koje maloletnicima izriču nadležni organi izuzev onih koje se izuzetno retko izriču. Na primer, pojačani nadzor u drugoj porodici, dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi i boravak u posebnoj ustanovi za lečenje i osposobljavanje. Pojačani nadzor u drugoj porodici za ovaj period od 10 godina izrečen je samo u 30 slučajeva, dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi u 57 slučajeva, a upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje u 21 slučaju. Naravno, raspored te tri vrste izrečenih sankcija je takav da nije dozvoljen bilo koji oblik statističke analize podataka. Inače ostali podaci u tabeli, oni koji se odnose na učestalost izrečenih pojedinih sankcija u periodu od 10 godina pokazuju da se kao sankcija najčešće koristi pojačani nadzor organa starateljstva – 5.575 slučajeva izricanja za ukupan period od 10 godina. Pažnju zaslužuje i relativno često izricanje “posebnih obaveza” (4.804) i sudskog ukora (4.455 slučajeva) koje su zapravo mere upozorenja i usmeravanja. Na četvrtom mestu po učestalosti je sankcija “pojačan nadzor roditelja” (3.439 slučajeva) dok su preostale sankcije, kao što su upućivanje u vaspitnu ustanovu, vaspitno-popravni dom ili izricanje kazne maloletničkog zatvora znatno ređe zastupljene u sudskoj praksi u tom periodu od 2010 do 2019. god. Iz pojedinačnog rasporeda ovih mera i sankcija vrlo je teško naslutiti bilo kakvu pravilnost za koju bi se moglo reći da je svojstvena srpskom maloletničkom pravosuđu, osim jedne: najčešće i u značajnom obimu izricanje tzv. alternativnih sankcija. Van tog sadržaja više se naslućuje nego što je moguće reći da pouzdano postoji, pravilnost koje se ogleda u padu broja izricanja svih mera i sankcija nakon 2016. god. osim izricanja posebnih obaveza uz pojačan nadzor.

Na kraju ove analize statističkih podataka koji opisuju fenomenološku sliku maloletničkog kriminala u Srbiji u periodu 2010-2019. god. još dve kratke, ali važne tabele. Prva se odnosi na obrazovni status maloletnika prijavljenih za učinjena krivična dela, a druga na porodične prilike tih maloletnika. Podaci o tome dati su u dve naredne tabele.

Tabela 9. Broj prijavljenih maloletnika s obzirom na njihov obrazovni status⁸

	Uključen u obrazovni proces				Van obrazovnog procesa		Potpuno nepoznato		Ukupno	
	Redovno		Vanredno		N	%	N	%	N	%
	N	%	N	%						
2010	2609				/		471	12,57	3747	100,0
2011	3001				/		554	12,81	4323	100,0
2012	1927	49,25	135	3,45	618	15,79	1233	31,51	3913	100,0
2013	2173	56,53	140	3,64	648	16,86	883	22,97	3844	100,0
2014	1576	50,67	121	3,89	413	13,28	1000	32,16	3110	100,0
2015	1779	53,08	134	3,99	470	14,01	972	28,98	3355	100,0
2016	1965	53,94	99	2,72	455	12,49	1124	30,85	3643	100,0
2017	2085	60,17	77	2,22	378	10,91	925	26,70	3465	100,0
2018	1724	62,82	83	3,02	276	10,06	661	24,10	2744	100,0
2019	1600	55,11	96	3,31	346	11,92	861	29,66	2903	100,0

Konstitutivni element pojma fenomenologija, bilo kako da se definiše, dopušta da se paralelno sa opisima pojave koja se proučava, opišu i neke demografske i sociopsihološke karakteristike onih uzoraka koji su nosioci pojave koja je predmet proučavanja. Zvanična statistika u Srbiji, čiji su podaci osnov ovog rada, nema na raspolaganju baš mnogo podataka za te sociopsihološke karakteristike, ali ima za dve veoma važne: za uključenost maloletnika u obrazovni proces i za porodične prilike u kojima maloletnik živi. Obe vrste podataka su veoma važne, jer opisuju varijable koje mogu biti činioci delinkventnog ponašanja nekog broja maloletnika i jer mogu biti osnov za preventivne intervencije kada je maloletnički kriminal u pitanju.

Kada su u pitanju podaci o obrazovnom statusu maloletnih prestupnika koji su dati u prethodnoj tabeli može se sa velikom izvesnošću tvrditi da je ukupna slika obrazovnog statusa maloletnih delinkvenata veoma negativna. Taj stav autora ovog rada, proizlazi iz činjenice da je veliki procenat mladih sa kriminalnom karijerom van obrazovnog procesa. Van tog procesa nije, naime, samo onih 10,60 do 16,86% za koje se zna da su van tog procesa nego, najverovatnije i svi oni koji su u kategoriji „nepoznato“. Kada se ima u vidu da su škola i taj obrazovni proces suštinski važni za socijalizaciju ličnosti onda nije ni čudo što toliki broj mladih čini krivična dela. Čudo je, zapravo, što tih maloletnika nema i više nego što ih statistika registuruje.

U teoriji se zna da postoje tri socijalizacijska agensa koji odgovaraju za najveći deo onog fenomena koji se popularno zove normalno prosocijalno ponašanje. Osim škole i obrazovnog procesa koji su prethodno pomenuti, kao i vršnjačkih grupa, taj treći agens je porodica. Njeni mnogostruki načini kojima doprinosi normalnom razvoju, između ostalog ogledaju se i u strukturi porodice (ili njenog supstituta) u kojoj dete boravi. Podaci kojima statistika raspolaže su prilično jednostrani kada je porodični ambijent u pitanju, ali i tako jednostrani važan su izvor informacija o mogućim preventivnim intervencijama, ako je taj porodični ambijent nepovoljan za razvoj i socijalizaciju mlade osobe. Priroda statističkih podataka koji govore o tom porodičnom ambijentu su ustvari krajnje pojednostavljen opis porodičnih prilika dobijen na klasično pitanje „Sa kim maloletnik živi“. Podaci koji predstavljaju odgovor na to dati su u narednoj tabeli.

Tabela 10. Broj prijavljenih maloletnika prema porodičnim prilikama⁹

Sa kim maloletnik živi
----

⁸ Podaci koji se odnose na 2010. i 2011. godinu dati su na drugačiji način

⁹ Podaci za 2010. i 2011. god. dati su na drugačiji način

Unapređenje kvaliteta života djece i mladih

		Sa oba roditelja	Sa majkom	Sa ocem	U hraniteljskoj porodici	U ustanovi socijalne zaštite	Ostalo	Nepoznato	Ukupno
2010	N	2178	-	-	-	-	726	843	3747
	%	58,12	-	-	-	-	19,37	30,52	100,0
2011	N	2337	-	-	-	-	996	990	4323
	%	54,04	-	-	-	-	23,04	22,91	100,0
2012	N	2113	512	239	75	96	50	828	3913
	%	53,99	13,08	6,11	1,91	2,45	1,27	21,19	100,0
2013	N	2056	448	206	58	97	46	933	3844
	%	53,48	11,65	5,35	1,51	2,52	1,19	24,30	100,0
2014	N	1527	326	149	49	42	51	966	3110
	%	49,09	10,48	4,79	1,57	1,35	1,63	31,09	100,0
2015	N	1652	425	145	53	46	44	990	3353
	%	49,26	12,67	4,32	1,58	1,37	1,31	29,50	100,0
2016	N	1705	410	151	82	50	40	1205	3643
	%	46,80	11,25	4,14	2,25	1,37	1,09	33,1	100,0
2017	N	1607	406	139	66	81	26	1140	3465
	%	46,38	11,73	4,01	1,90	2,33	0,75	32,95	100,0
2018	N	1350	324	190	66	32	29	753	2744
	%	49,20	11,80	6,92	2,40	1,16	1,05	27,47	100,0
2019	N	1302	330	96	73	30	26	1064	2903
	%	44,85	11,36	3,30	2,51	1,03	0,89	36,06	100,0

Nekoliko rezultata u ovoj tabeli privlači posebnu pažnju. Prvi je, da u proseku oko polovine maloletnih prestupnika živi sa oba roditelja ili u tzv. kompletnim porodicama. To odmah dovodi u pitanje neke istraživačke tvrdnje da je za socijalni razvoj i socijalno prihvatljivo ponašanje važno da porodica bude kompletna. Taj stav sigurno stoji, ali pod uslovom da su porodični odnosi dobri i da roditelji svojim ponašanjem, roditeljskim veštinama i sistemom vrednosti ne favorizuju kriminalno ponašanje dece. Bilo koji od tih elemenata normalnog funkcionisanja porodice da ne postoji neće mnogo biti od koristi što deca žive u kompletnim porodicama. Drugi rezultat je da sa majkom živi duplo više maloletnih prestupnika nego sa ocem. Taj odnos posledica je prakse da se pri razlazu roditelja dete značajno češće poverava majci na staranje i vaspitanje. Prema ovim podacima to nije nikakva prednost. Kvalitet ovih podataka ne omogućava da se dokaže da je to u izvesnom stepenu prediktor kriminala, ali omogućava postavljanje hipoteze u tom značenju. Treći rezultat je da je za ogroman broj prijavljenih maloletnika za učinjena krivična dela, nepoznato sa kim žive. „Ogroman broj“ je zapravo skoro trećina prijavljenih maloletnika i prosto je nedopustivo da tih podataka jednostavno nema. Nažalost, ova opšta slabost srpske statistike kriminala da u rubrikama „ostalo“ i/ili „nepoznato“ ima veliki postotak slučajeva je opštepoznata karakteristika koja traje godinama. Počinioci krivičnih dela su živa ljudska bića, nisu objekti, stvari ili bilo koje druge nekakve statističke kategorije i prosto je neverovatno da postoje podaci koji se zovu „nepoznato“. Radi se o slabostima u statističkim poslovima koje jednom za svagda treba otkloniti, a jedan od važnih razloga za to je i to što se na osnovu statističkih podataka planiraju mnoge akcije, donose mnogi predlozi i nova rešenja koja ne mogu biti ni validna ni pouzdana pa ni efikasna zbog te čuvene kategorije nepoznato.

Umesto zaključka

Kriminal maloletnika nesumnjivo i opravdano privlači veliku pažnju naučne i stručne javnosti, kako zbog nekih svojih osnovnih karakteristika, tako i zbog posledica koje može imati. Kako prevencija kriminala uopšte, a posebno prevencija kriminala maloletnika čini najvažniji segment u suprotstavljanju kriminalu u jednom društvu, stvaranje realne slike o njegovim razmerama i osnovnim karakteristikama, isto kao i etiološkim faktorima čini polaznu osnovu za planiranje i organizovanje preventivnih intervencija i postupaka. Važna pretpostavka za adekvatno osmišljene preventivne aktivnosti svakako je utvrđivanje fenomenoloških karakteristika ovog ponašanja, a kako neki autori sasvim opravdano

smatraju, uspeh preduzetih preventivnih aktivnosti u velikoj meri zavisi od kvaliteta i analize prikupljenih podataka o tom kriminalu.

Nakon analize i prezentacije dostupnih podataka iz zvaničnih statistika objavljenih u biltenima Republičkog zavoda za statistiku, može se izdvojiti nekoliko opštih karakteristika ovog ponašanja koje mogu poslužiti kao dalje smernice. To je pre svega da, broj maloletnih izvršilaca krivičnih dela u posmatranom periodu, kao i njihovo učešće u ukupnom kriminalu u Republici Srbiji varira, ali da je u posmatranom periodu od 10 godina, primetna opšta tendencija pada tog broja. Da li je to realno stanje stvari i kriminal maloletnika opada ili razloge treba tražiti u angažovanju organa gonjenja, teško je reći na osnovu dostupnih podataka. Svakako za konačne zaključke i preporuke neophodno je sagledavanje podataka i u narednom vremenskom periodu. Ono što se na osnovu postojećih podataka može uočiti je da se struktura kriminalnog ponašanja maloletnika postepeno menja i da se ta promena, između ostalog, manifestuje većim učešćem maloletnika u izvršenju krivičnih dela, kao i da se počev od 2016. god. beleži promena u strukturi prema uzrastu, odnosno da dolazi do ustupanja prevlasti od strane „starijih maloletnika“ „mlađim maloletnicima“. U vezi vrste krivičnih dela koja preovlađuju i u ovoj analizi potvrđena je činjenica da su maloletnici najčešće prijavljivani za imovinska krivična dela, te da njihov broj daleko premašuje ukupan broj svih ostalih vrsta dela. Takođe važan podatak odnosi se na nagli porast dela protiv zdravlja ljudi u poslednje tri godine. Ipak, iako su i prema zvaničnim statistikama ova dela u porastu, ne sme se prevideti očigledna disproporcija u njihovom broju u zvaničnim podacima i u rezultatima istraživanja koji govore o njihovoj znatno većoj zastupljenosti u strukturi kriminala maloletnika.

Kada su u pitanju podaci koji se odnose na odnos broja prijavljenih maloletnika i broja osuda, postoji pravilnost koja se, najkraće rečeno, manifestuje u padu broja prijavljenih maloletnika i broju izrečenih sankcija posle 2016. godine i to za sva dela izuzev za dela protiv zdravlja ljudi gde postoji, kao što je već rečeno, tendencija porasta i broja prijave i broja osuda.

Prema podacima o vrstama izrečenih sankcija može se konstatovati nesumnjiva prednost alternativnih sankcija i to pre svega, pojačanog nadzora organa starateljstva i mera upozorenja i usmeravanja, te da pravosudni sistem Srbije u velikoj meri poštuje i prihvata preporuke iznete u mnogim međunarodnim dokumentima o prednostima koju treba davati alternativnim načima reagovanja na kriminal maloletnika. Na kraju ovog sumiranja rezultata, ne možemo, a da ponovo ne skrenemo pažnju na vidljive nedostatke u zavničnim statistikama koji se kod pojedinih podataka ogledaju u velikom procentu u kategorijama „nepoznato“. Oni nažalost, mogu dati pogrešnu sliku i navesti na pogrešan put u planiranju i organizaciji sistema reagovanja na kriminal maloletnika.

Literatura:

1. Bilteni Republičkog zavoda za statistiku <https://www.stat.gov.rs/>
2. Ignjatović, Đ. (2014). Stanje i tendencije kriminaliteta maloletnika u Srbiji – analiza statističkih podataka. *Crimen* (V) 2/2014, str. 173–195.
3. Ignjatović, Đ. (2015). Kriminalitet maloletnika: Stara tema i nove dileme, U: Stevanović I. (ur.) *Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 19-39.
4. Kovačević, M. (2018). Delinkvencija i pravna reakcija – Delinkvencija maloletnih lica i zakonom predviđeni oblici reakcije. Beograd: Univerzitet u Beogradu Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
5. Krivični zakonik Republike Srbije *Sl. glasnik RS*", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019
6. Nikolić-Ristanović, V. (2014). *Određenje pojma i njegove konsekvence: kriminalitet maloletnika ili maloletnička delinkvencija?*. U: Nikolić-Ristanović, V., Stevković, Lj. (ur.) *Maloletnička delinkvencija u svetu i Srbiji - trendovi i društveni odgovori*, Beograd: Izdavačko-

- grafičko preduzeće "Prometej" i Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu. str. 7-11
7. Radovanović, I. (2010). Povezanost osobina Ajzenkovog spektra sa poremećajima ponašanja u školi. Magistarska teza. Beograd: Univerzitet u Beogradu, FASPER.
  8. Radovanović, I. (2016). Zloupotreba droga u populaciji srednjoškolskih učenika: fenomenologija, etiologija i modeli prevencije. *Odbranjena doktorska disertacija* na Univerzitetu u Beogradu, Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
  9. Radovanović, I. (2021). Zloupotreba droge – adolescenti u Beogradu. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
  10. Škulić, M. (2011). Maloletničko krivično pravo. Beograd: Pravni fakultet i JP Službeni glasnik.

PHENOMENOLOGICAL CHARACTERISTICS OF JUVENILE CRIME IN THE REPUBLIC OF SERBIA - A PREREQUISITE FOR SUCCESSFUL PREVENTION

Abstract: *Juvenile delinquency undoubtedly and justifiably attracts a lot of attention from the scientific and professional public, both because of some of its basic characteristics and because of the consequences it can have. In addition to the fact that this is a population characterized by insufficient psycho-physical and social maturity, the special importance of studying juvenile delinquency stems from the fact that they are the youngest and most vulnerable members of society and that the way society responds to their behavior largely depends. their further development, as well as the development and future of the whole society. As crime prevention in general, and juvenile crime prevention in particular, is the most important segment in combating crime in a society, creating a realistic picture of its size and basic characteristics, as well as etiological factors is the starting point for planning and organizing preventive interventions and procedures. An important precondition for adequately designed preventive activities is certainly the determination of the phenomenological characteristics of this behavior, and as some authors quite rightly believe, the success of the undertaken preventive activities largely depends on the quality and analysis of collected data on this crime. An unavoidable source of these data are statistical records kept by various entities: from judicial bodies - police, prosecutors, courts, through records of social protection services, educational institutions, all the way to scientific research and higher education institutions that study this phenomenon. This paper analyzes the data on juvenile delinquency in the territory of the Republic of Serbia obtained on the basis of the records of the Republic Bureau of Statistics. The analysis refers to a period of 10 years. and includes data from 2010 to 2019. The aim of the paper was to analyze the distribution of forms of behavior that make up the definition of juvenile crime to get a reliable picture of its most important phenomenological characteristics, its frequency, structure by gender, type of crime, etc. as well as their changes during the observed period.*

Key words: *juvenile crime, phenomenology, statistics, crime prevention*